

Алла Болотнікова,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: 0000-0003-4781-7475
a.p.bolotnikova@gmail.com
Світлана Галаур,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: 0000-0002-9333-3052
svitlana.galaur@gmail.com

ПОЛОНІЗМИ ТА ЇХНІЙ РЕГУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Стаття є спробою проаналізувати полонізми не лише як традиційні номінативні, але і як регулятивні засоби в структурі художнього тексту, розглянути їх з погляду їхніх логіко-інтелектуального, емоційного та оцінного складників. Ідеться про те, що читач легко вирізняє іншомовні елементи, що часто постають сигналами необхідної інформації. За умови правильного розшифрування інформативного коду полонізму, читач адекватно сприймає й глибоко розуміє твір. Переважно українські письменники застосовують полонізми – власні назви, демонструють їх у формулах ввічливості, ремінісценціях, білятекстових конструкціях, передаючи важливу культурну інформацію. З метою посилення регулятивного ефекту полонізмів автори вводять їх до складу художніх засобів.

Ключові слова: полонізм, художній текст, регулятивні одиниці, номінативна / регулятивна функція запозичень.

Alła Bołotnikowa, Switłana Hałaur. Polonizmy i ich potencjał regulacyjny w utworach literatury ukraińskiej

Artykuł jest próbą analizy polonizmów zarówno tradycyjnych środków nominatywnych, jak środków regulacyjnych w strukturze tekstu literatury pięknej, badania je z punktu widzenia ich komponentów logiczno-intelektualnych, emocjonalnych i wartościujących. Prace naukowców pozwoliły przedstawić bogaty materiał językowy dotyczący polonizmów, który pojawia się w utworach pisarzy ukraińskich jako potężny środek kształtowania smaku językowego. Materiałem badań są ukraińskie teksty literackie XIX-XXI wieku. Metody badawcze to obserwacja, opis, analiza dyskursywna, analiza regulacyjna. Chodzi o to, że czytelnik z łatwością rozróżnia elementy języka obcego, które często pojawiają się jako sygnały potrzebnych informacji. Pod warunkiem prawidłowego rozumienia informacyjnego kodu polonizmu, czytelnik właściwie postrzega i głęboko rozumie dzieło. Z reguły ukraińscy pisarze posługują się polonizmami, na przykład to są nazwy własne, manifestują polonizmy w formułach grzecznościowych, reminiscencjach, konstrukcjach bliskotekstowych, przekazując ważne informacje kulturowe. Aby wzmocnić regulacyjne działanie polonizmów, autorzy dodają je do kompozycji środków artystycznych. Polikodowy charakter polonizmów, a także różne uzupełniające autorskie techniki regulacyjne (pozycjonowanie, powtórzenie, gra językowa) pomagają pisarzowi przedstawić ważne informacje, ujawnić informacje ukryte i stworzyć tak ważne elementy stylistyczne, jak ironia i satyra. Autorkom wydaje się ważnym badanie wpływu słów autora na czytelnika jest. Opis funkcji polonizmów w tekstach literatury ukraińskiej przyczyniają się do rozwoju kategorii normatywnej, w szczególności systematyzacji jej jednostek regulacyjnych i techniki jednej z jej metod regulacyjnych – kontrastu. Na tle kontrastu

polskie zapożyczenia orientują adresata w przestrzeni artystycznej, pomagają ustalić lokalno-chronologiczne powiązanie denotacji z pewnym punktem kontinuum czasoprzestrzennego.

Słowa kluczowe: *polonizm, tekst artystyczny, jednostki regulacyjne, nominatywno-regulacyjna funkcja zapożyczeń.*

Alla Bolotnikova, Svitlana Halaur. Polonisms and their regulatory potential in works of Ukrainian literature

The observations of scientists have made it possible to represent the rich language material about polonisms that appeared in the works of Ukrainian writers as a powerful means of forming the linguistic flavor of the part of the territories of Ukraine. At the same time, nowadays, polonisms are interesting not only as traditional nominative means but also as regulatory ones in the structure of the literary text, so it is important to consider their logical-intellectual, emotional, and evaluative components. The material for the research is the Ukrainian literary texts of the 19th - 21st centuries. Research methods include observation, description, discursive analysis, and regulatory analysis.

The point is that the reader easily distinguishes foreign language elements, which often become signals of the necessary information. With the correct decoding of the informative code of polonism, the reader adequately perceives and deeply understands the work. As a rule, Ukrainian writers use polonisms – proper names, demonstrate them in politeness formulas, reminiscences, and near-text constructions, conveying important cultural information. The authors introduce polonisms into the composition of literary means in order to enhance their regulatory effect. The polycoded nature of polonisms, as well as various additional authorial regulatory techniques (special positioning, repetition, language play) help the writer to emphasize important explicit information, reveal implicit information, and create such important stylistic colors as ironic and satirical.

Studying the influence of the author's words on the reader is a promising direction for research.

The observations about the function of polonisms in the literary texts of Ukrainian literature contribute to the development of the regulatory category, in particular, the systematization of its regulatory units and the technique of one of its regulatory method - contrast.

Key words: *polonism, literary text, regulatory units, nominative / regulatory function of loanwords.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Полонізми у творах українських письменників постали передовсім як потужний засіб формування мовного колориту частини територій України. На нашу думку, важливим є і їхній прагматичний потенціал, що потребує особливого опису. **Метою** статті є встановлення регулятивних параметрів цих різновидів мовних одиниць на прикладі різних творів українських письменників. Регулятивність ідентифіковано як одну з основних категорій художнього тексту, яка покликана зацентрувати увагу на лінгвальних стимулах пізнавальної діяльності адресата з метою актуалізації необхідного змісту й забезпечення адекватного сприйняття й розуміння тексту [10, с. 287].

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Особливостям функціонування запозичень із польської мови в художніх текстах українських письменників, зокрема Л. Костенко, М. Смотрицького, Лесі Українки, Ю. Федьковича, І. Франка та інших авторів, присвячено чимало досліджень. Учених цікавили причини вживання митцями полонізмів (Н. Демяненко, Г. Дуброва, І. Ліпкевич та О. Гречнева, Н. Місяць та інші), їх розмаїття в художній літературі, пристосування до українських фонетичних і граматичних норм (В. Косс, І. Ліпкевич та інші). Окреме місце в мовознавстві відведено білінгвальній творчості письменників українсько-польського покордоння (О. Остапчук, Н. Совтис та інші). Усі спостереження науковців дали змогу репрезентувати як українській, так і польській спільноті багатий мовний матеріал та спонукали до цікавих висновків про міжмовну взаємодію.

Дослідження виконано в руслі актуальних тенденцій щодо розгляду впливу тексту на реципієнта, інтерактивної діяльності адресанта й адресата. Тому розбір будь-якого комунікативного явища передбачає врахування п'яти складників: Хто повідомляє? Що повідомляє? Якими засобами? Кому повідомляє? З яким результатом? Розвідка є органічним складником серії останніх публікацій про полонізми, зокрема М. Дячок, Л. Підкуймухи, Л. Пулатової та ін.

Виклад основного матеріалу. Запозичення з польської мови традиційно називають полонізмами. З-поміж них трапляються також слова, їх сполучення або ідіоми, які надійшли в українську лексику з інших мов через посередництво польської, виразно зберігши ознаки останньої. Полонізми визначають за формальними та семантичними критеріями. Згідно з ними встановлюються «фонетичні риси, словотвірні афікси, морфологічні показники та значення слів, що можуть бути свідченням запозичення з польської мови» [7, с. 4]. Наприклад, фонетичними ознаками полонізму можуть уважати носові голосні (*вензель, ксьондз*), приголосний [дз] (*дзінькувати, дзбан*), початковий [й] (*єдинак*), особливі поєднання приголосних (*шмаровидло, крєвний*). Прикметниковий суфікс -ов- (*адресовий, вагоновий*), іменникові -іст-, -ист-, -ств-, дієслівний префікс за- із семантикою результативності дії номінують словотвірними ознаками полонізмів. Морфологічний критерій застосований передовсім до слів, для запозичення яких польська мова стала посередником. Ідеться, зокрема, про закінчення -а іменників жіночого роду (*діагноза, екстаза*) та чоловічого роду на позначення осіб чоловічої статі (*органіста, цимбаліста*). У творчості В. Винниченка, наприклад, натрапляємо також на власне польську морфологічну форму та синтаксичну конструкцію do + Р.в.: *Я прочитала вашу заяву. Вона до мене не стосується* (В. Винниченко. Між двох сил). З-поміж синтаксичних ознак полонізмів можна виокремити порядок слів у реченні, бо, за нормами польської мови, характерною є постпозиція для прикметника щодо означуваного іменника, а для української мови переважною є препозиція (*програма політична*). За допомогою семантичного критерію доводять, що слово мігрувало до української через посередництво польської мови з тим значенням, яке було притаманним саме їй, а не мові-донору (пор.: *альтанка* – італ. «веранда на даху», пол. «невелика будівля для відпочинку й захисту від сонця чи дощу»).

Загалом полонізми активно вживані у творах українських письменників для надання їм необхідного колориту, така лексика настільки часто й регулярно репрезентована в оповіданнях, романах, повістях, що часто не потребує авторських пояснень та коментарів. Спостерігаємо навіть утрату екзотизмом національного компонента значення й перехід його до розряду запозичених слів та освоєння лексеми мовою-реципієнтом. Митці для надання текстам польського колориту, що легко вгадується, використовують типові полонізми, що «перетікають» з одного твору до іншого, від автора до автора за умови, що сюжетно твір пов'язаний з польською лінгвокультурою чи її представниками. Відтворення локального колориту та національної маркованості вважають основною функцією вживання полонізмів. Саме лексичні запозичення посилюють достовірність описуваних подій або характеристик героїв, тобто виконують номінативну функцію.

Польські елементи у творах українських письменників продемонстровані передовсім власними іменами – традиційні прізвища на -ски, -dzki, -ski, -owicz: *Дося Петрієва, Кралінська з дому* (І. Франко. *Петрії і Довбуцуки*), *Любив я панну. Тимченко-Заглобську* (Л. Костенко. *Маруся Чурай*); імена політичних діячів: *Потоцький йде назустріч Радзивілу* (Л. Костенко. *Маруся Чурай*); сакральні імена: *О пан Єзус! Що я чую!* (В. Малик. *Таємний посол*); *Матко Боска, думаю собі, що ж стряслося?* (О. Афанасієва. *Коли плаче біла вовчиця*). Найпоширенішими в текстах українських митців після антропонімів є топоніми: *Згадую сповідальню в старовинному костьолі у Кракові* (Л. Костенко. *Зоряний інтеграл*).

Сучасна українська література вбирала в себе лексеми польського походження від початку свого розвою, й інтенсив польських вкраплень у художні тексти протягом років був різний. Так, у ХІХ – на початку ХХ століття письменники використовували польські слова й

звороти не досить активно. Дослідники вважають, що митці слова робили це переважно «несвідомо й недобровільно» [3, с. 68], намагаючись підібрати адекватні лексичні одиниці, яких не вистачало у власній мові для опису необхідних ситуацій. За висновками Н. Дем'яненко, «на початок ХХ століття в літературно-мовному процесі функціонувало близько 130 чистих полонізмів» із різних тематичних напрямів. Учена виокремлює такі групи їх: службові / неповнозначні слова (*аби, бо, поза*), назви предметів (*закрутка, ліжко, черевик*), установ (*кав'ярня, шинок, шпиталь*), споруд та їхніх частин (*паркан, сходинка*), осіб (*злодій, наречений*), речовин (*напій, повітря*), процесів (*запалення, зволікання*), кольорів (*червоний*), явищ природи (*блискавка*), відрізків часу (*рік, час*), рослин (*смерека*), абстрактні (*лихо, пекло*) та географічні (*місто*) назви, терміни (*питання*) тощо [4, с. 31].

Деякі письменники, досконало володіючи польською мовою, уводячи в художній текст полонізми з номінативною метою, надавали їм і прагматичного ефекту, завдяки якому ці одиниці набували здатності регулювати сприйняття читача.

Запозичення, зокрема й польські, слід уважати регулятивними засобами (регулятемами) в структурі художнього тексту. Це означає, що читач вирізняє їх і сприймає по-особливому: вони постають для нього специфічними квантами знання, сигналами необхідної інформації, зрештою, кодом, який необхідно розшифрувати. У художньому тексті зафіксовано подвійний статус полонізмів-регулятем: інформативний і прагматичний. Стосовно другого, то примітно, що сферою дії на читача запозичень є передовсім емоційна: вони здатні викликати безпосередні емоції й формувати усвідомлений «кластер» емоцій – почуття, що вже характеризуються предметним характером та стійким ставленням до об'єкта мовлення. Емоційна функція таких регулятивних засобів, як бачимо, употужнюється оцінною. Усі три складники регулятеми – логіко-інтелектуальний, емоційний та оцінний взаємодіють між собою, вибудовуючи, власне, її регулятивний профіль: спостережено маркування суб'єктивної передачі та суб'єктивного сприйняття інформації, у полі дії регулятивності – важливість змісту тексту як мовно-мовленнєвого продукту.

Розглянемо запозичення з польської мови з погляду номінування й водночас регулятивного впливу в деяких українських художніх текстах.

Найперше звернімося до творів Лесі Українки, що, як відомо, зростала в інтелігентній сім'ї, члени якої мали тісний зв'язок із польською шляхтою, захоплювалися нескореністю та волелюбством поляків, і тому вивченню польської мови приділяли достатню увагу. Дослідники диференціюють ужиті у творах Лесі Українки лексичні полонізми на такі групи: загальноновживана лексика, пов'язана «зі сферою взаємин між людьми» (*зважувати, викеровувати*), експресивна лексика – «прикметники та прислівники, які виражають якісну оцінку предметів» (*святчена, доткнуво*), полонізми, «семантично пов'язані зі сферою культурно-офіційного життя» (*одчит, квестія, діаріуш*) та абстрактна лексика (*триб, видатки, трафунок*)» [4, с. 32–33]. Леся Українка використовує невластиву для української мови фонетичну форму слів (*жичу, часопись, злотисті*), специфічні польські суфікси, префікси (*радія, одважуюсь, одказую, велемудрі, запевне*), граматичне оформлення слів та сполучень слів (*етикети, скрикували з болю*), надаючи словам польського звучання. Не цурається мисткиня й семантичних полонізмів, як-от: *Сліпая милість – се для мене кара* (милість у значенні любов) (Леся Українка. Грішниця). Аналіз поетичних творів Лесі Українки продемонстрував, що полонізми в її творах мають контрастувальне підґрунтя, легко помітні для адресата, тримають на собі його увагу, тобто виконують регулятивну функцію. Зазвичай вони стають складниками гіперболи, антитези, що дають змогу створити ефект комізму, сатири:

Кажуть, голод в них почався, –

Якщо правда, дуже жаль.

Я б зібрався, розпитався,

але ж нині маю баль (Леся Українка. Веселий пан).

Леся Українка використовує полонізми і як повторюваний елемент, що також допомагає легко сприйняти задум письменниці, її інтенції:

Тута остатні «огні догоріли»,

Тута остатні «квітки облетіли»,

Тільки зосталася муза одна,

Що не лишила співця до могили,

Тута витає сумна (Леся Українка. Надсонова домівка в Ялті).

Високим функціонуванням польські лексеми позначені в західноукраїнському мовно-літературному середовищі. Учені погоджуються, що загалом «уведення в художній текст полонізмів – це [...] намагання автора передати правдивий мовний колорит Західної України» й демонстрація того, що «польське слово протягом віків звучало поруч з українським, нерідко було назвою реалії, на позначення якої не існувало українського відповідника» [5, с. 55]. Сказане вище, наприклад, підтверджують І. Ліпкевич та О. Гречнева [6], які дослідили полонізми у творах Ю. Федьковича й виявили, що вони загалом маніфестують загальноновживану лексику: загальні поняття (*ліпше, трохи*), назви одягу (*кармазин*), будівельних споруд (*цукерня*), родинних стосунків (*стрий, вуйко*), дій, процесів (*по спацірах ходити, трафити*). Регулятивність таких лексичних одиниць засвідчена в тих творах, що описують воєнні дії, для характеристики персонажа, щоб насамперед яскравіше підкреслити польське походження воєнного начальства. Автор навіть використовує вирази польською мовою: – *Cochcesz!* – *крикнув капітан, а очі ходя в него, знай у тої гадини пожаристої* (Ю. Федькович. Три як рідні брати).

Значне місце посіли полонізми в українській літературі міжвоєнного періоду минулого століття, відображуючи міське койне львів'ян. Вивчивши лексику в текстах літературного угруповання «Дванадцятка», Л. Підкуймуха виокремила такі лексико-семантичні групи, у межах яких функціонували полонізми: назви абстрактних понять (*метода, пошукування*), лексеми, пов'язані з адмініструванням, урядуванням (*амбасади, візитація*), правнича лексика (*посідання, уневажнення*), лексика, що відображає промислові та фінансово-економічні відносини (*виплата, льосування*), соціально-побутові поняття (*авантюра, справунок*), лексика, що ілюструє інтелектуальні процеси (*опінія, помисел*), лексика зі сфер мистецтва, культури, дозвілля, науки, освіти, навчання, медичної галузі (*вистава, урльоп, вакацій, студіювати, виклади, академік, флюксія, серцева атака*), побутова лексика (*двірець, плебанія, диван*) тощо [8, с. 68–83]. Більшість із цих слів орієнтовані на побутово-звичасву сферу, номінують предмети щоденного вжитку, якісні ознаки людини, її поведінку, взаємини, рецепцію довкілля. У художніх текстах ці мовні одиниці переважно виконують номінативну функцію, зображуючи життя Львова у міжвоєнний період, увиразнюючи соціальну стратифікацію міста та появу у зв'язку із цим професійної й абстрактної лексики, термінології. З погляду регулятивної функції полонізмів цікавими є формули етикету, що водночас постають індикаторами важливої культурної інформації про спосіб взаємодії мовців, створення ними особливого комунікативного простору. Сказане стосується, зокрема, звертань пан / пані: *Пане інспекторе, я собі, власне, так міркую... Чи не можна б замкнути мене аж по змаганнях?..* (І. Керницький. Герой передмістя); – *А скільки Ви маєте літ? Він відповів почервонівши: – Тридцять, пані добродійко!* (Курдидик А. Меценат). Згадані формули звертання по-різному використовувалися на різних теренах однієї і тієї ж держави – як стилістично марковані і як стилістично нейтральні.

У польській мові гоноративи пан / пані мають займенниковий статус, в українській мові дослідниця граматичних індикаторів категорії ввічливості А. Болотнікова пропонує розглядати ці звертання як гоноративні займенникові іменники, скориставшись кількома лінгвістичними прийомами. По-перше, використання прийому синтаксичного поширення дає підстави вважати, що гоноративні займенникові іменники пан, пані не можуть поєднуватися з вказівними займенниками той, та, пор.: *Може, пані бажає щось купити? Шкіра, взуття, сукні, парфуми?* (Л. Романчук Л. Софія). – **Може, та пані бажає щось купити?* По-друге,

прийом підстановки потверджує синонімію прагматичної функції гоноративів до цих прагмем: *Може, пані бажає щось купити?* → *Може, Ви бажаєте щось купити?* Треба наголосити на специфіці синтаксичного зв'язку між займенником і формою дієслова: гоноративний займенник Ви передбачає зміну особової форми дієслова бажаєте, що має значення другої особи множини шани. Гоноратив пані формально позначає третю особу, але має значення другої, бо спрацьовує прагматично-ситуативний фактор: ти – тут – тепер, де ти ввічливо марковане лексемою пані. В іншій ситуації, коли немає потреби впливу на адресата, а йдеться про звичайний опис фрагменту дійсності, гоноратив не виконує прагматичної функції, а демонструє значення третьої особи. Цей факт потверджує й прийом підстановки, пор.: *Може, та пані бажає щось купити?* → *Може, вона бажає щось купити?*, де обидва варіанти зберігають значення третьої особи. У цьому й полягає суттєва відмінність між прагматичною займенниковою функцією лексем пан, пані й іменниковою. Отже, у ввічливих висловленнях на зразок: *То, може, пан буде такий ласкавий і допоможе дізнатися, чи є тут мій тато?* (Н. Гуменюк. Вересові меди); *Чи не могла б пані позичити мені праску?* (Р. Самбук. Марафон завдовжки в тиждень) ідеться про контекстуально зумовлену дейктичну функцію лексем пан, пані (указівка на адресата – Ви) [2, с. 116–118].

В українській літературі майстри слова використовують різноманітні форми ввічливого звертання, які репрезентують різні рівні ввічливості: *Може, хай би пан спочатку замовив собі каву з десертном?* (М. Іванцова. Живі книги). У такий спосіб збільшується соціальна дистанція між співрозмовниками, адресатну одиницю сприймають відсторонено, а тому більш поштиво. Ця прагмема демонструє не тільки повагу до адресата, але й указує на те, що він її вартий. Аналізуючи регулятивний потенціал полонізмів в українській літературі, зазначимо, що на українському ґрунті такі прагмеми мають ще одну тенденцію, яка не зафіксована в польському узусі – це вживання третьої особи множини (вони) разом із гоноративними займенниковими іменниками пан, пані: *Чи пані Софія певні, що та молода дівчина є цілком... надійна* (Л. Романчук. Софія); *Дарують пан, але я пана не розумію* (І. Франко І. Украдене щастя); *Нехай пані дозволять мені краще взяти її на руки: тут щохвилини можна зірватися* (М. Старицький. Кармелюк). Виникає транспозиція особових площин: третя особа множини вживається в значенні другої особи однини, надаючи висловленню відтінку гіперувічливості. Вона можлива за умови маркованості ознаками персональності, адресатності й увічливості, що й викликає нейтралізацію типового для третьої особи значення «неучасника акту комунікації» [1, с. 198]. Мовець у такий спосіб, апелюючи до конкретного адресата, демонструє повагу та пошану, хоча іноді такі висловлення можуть мати значення іронії, жарту: *Пані просять пити чай*. Українська література засвідчує і порушення стандартних підходів до використання звертань (неправильний вибір апелювання, зміна регістру, дистанції, оцінки тощо). Така своєрідна мовна гра мала сильний регулятивний ефект, і читач легко відчував іронію: *Короткозорий добродій попросив партнерів, щоб посвітили сірничком, бо він далєбі не може відрізнити хлопця від дами. – А то вже зле, ваша достоїнсте, якщо ви не відрізняєте хлопця від дами, чи навпаки, – з філософічним спокоєм сказав пан Тосько, блиснувши сірничком* (І. Керницький. Герой передмістя). У художніх текстах відображені й інші особливості польського етикету, наприклад, використання формули *sałuję rączki*: *Цілую ручки! І вислизнув з кнайпи, ніби його тут ніколи й не було* (Р. Іванчук. Саксаул у пісках).

Репресивна радянська мовно-культурна політика 30–80 років минулого століття в Україні пасивізувала чимало полонізмів в українській літературі. Закономірно, що на пострадянському етапі її розвитку, який відобразив демократизацію мовних норм, спроби уникнути наслідки кількадесятирічної русифікації та поповнити сучасний фонд української мови давно запозиченими словами, спостережено процесі актуалізації польських слів.

Одним із найвідоміших письменників, причетних до зазначеного вище процесу, став Ю. Винничук. Специфічною рисою його стилю вважають увагу до галицької говірки, а отже, і до полонізмів. Цікавим у художніх текстах Ю. Винничука є батярське аргю – специфічна львівська українсько-польська говірка, що стала засобом характеристики батярів як носіїв

вуличної субкультури першої третини минулого століття: *гебра, жльокати, кумпель, вар'ят, перша / вища кляса* та ін. Захоплюючись галицькою мовою як культурним феноменом, активно використовуючи її у творах з регулятивною метою, письменник провів своє лінгвістичне дослідження й зробив висновки, що багато галицьких слів, суголосних польським, не слід уважати полонізмами, вони радше є свідченням неможливості однозначного тлумачення їхнього походження, результатом взаємозбагачення обох мов. Як регулятивні одиниці цей письменник використовує і культурами-ремінісценції, що відсилають читача до текстів польських письменників Вітольда Гомбровича, Марека Гласко, Владислава Оркана, творчість яких для Ю. Винничука була за взірцем.

Достатньо поширені полонізми й у творах Софії Андрухович. Тут вони набувають різнорівневого характеру: письменниця послуговується звуком [г] замість природного для української [ґ]: *проміння Рентгена, гумові велінтони, доктор Ангер*; польською манерою називання осіб жіночої статі: *пані докторова, пані баронова*; невідповідністю роду: *салата*; порядком слів, що відповідає польському: *Що ся стало?; Я би дуже просив пані, щоб пані зняла з себе цю каравелу* (С. Андрухович. Фелікс Австрія). З-поміж полонізмів – регулятивних одиниць – вона уживає онімі – імена та прізвища людей, назви вулиць, товариств, свят. Такі легко помітні для читача польські одиниці виконують свою безпосередню функцію – формують художні образи, дають змогу вияскравити історичне тло, на якому розгортаються описувані події, допомагають транслювати польський колорит й водночас посилюють виразність тексту.

Роман Володимира Лиса «Століття Якова» – цікавий з мовознавчого погляду вживанням західнополіського діалекту, а також великої кількості полонізмів різночастининомовного характеру: *камізьелька, кобіта, уродзона, бялим, мувите, беже, муй, завше, вечором, іден, альбо, нєх* та ін. Невелика група цих полонізмів ужита автором без фонетико-граматичних пристосувань до української мови, більша ж частина уведена до тексту з адаптацією до українських мовних традицій. Найбільш повно ці полонізми досліджувала Л. Пулатова, яка зауважує, що найпотужніший ярус польських слів у творі становить побутова лексика, уживана в діалогах загорян, спрямована на глибинний «показ особливостей народної мови західноукраїнського поліського села ХХ століття» [9, с. 231]. Звісно, ця лексика має особливий вплив на читача, привертає увагу, спонукає до інтерпретацій.

Значну частку полонізмів регулятивного спрямування містять твори Ліни Костенко. Це географічні назви, імена та прізвища культурних та політичних діячів Польщі, пересічних поляків. У цьому контексті авторка досить часто використовує інтердепенденцію як регулятивний прийом, відверто глузуючи з українців, що піддалися ополяченню й змінюють свої прізвища на польські: *Які шляхетні прізвища тут панські! Бидловські, Козебродські, Себастьянські. Яка в них гідність чується велика! – Рох Яблоновський і Тадеуш Пика* (Л. Костенко. Маруся Чурай). Досить часто полонізми постають у її творах як екзотизми, що позначають реалію іншої країни: *полонеза, мазурка, полька, ксьондз, вилога, каптур, котурни, ковнір, камізьелька, остроги, рихтунок, плис*, чи як етнофобізми – онімні одиниці з образливим чи принизливим маркуванням тієї або тієї етнічної групи: *ляхи, панки*.

У контексті регулятивності слід говорити й про білятекстові елементи, що сприяють правильному сприйняттю твору, налаштовують читача на необхідну для автора ідейну позицію. Для попередньої інтерпретації своїх творів досить часто письменники використовують епіграфи, про що свідчать, наприклад, поезії П. Куліша «До Шевченка»: *O piesni gminna! Ty stoisz na strazy / Narodowego pamiatek kosciola, / Z archanielskiemi skrzydlami i glosem / Tu czasem mieszasz i bron archaniola. Mickiewicz*; Лесі Українки «На мотив Міцкевича»: *...I znowu sobie zadaje pytanie: / Czy to jest przyjaźń, czy to jest kochanie? Mickiewicz*.

Висновки. У художніх творах українських письменників спостережено різноманітні полонізми. Традиційно письменники використовували їх із номінативною функцією, вони засвідчують українсько-польські мовно-культурні контакти, що мають давню історію. Репрезентуючи певний локальний колорит, маркуючи повідомлюване просторово та

хронологічно, характеризуючи мовлення тих чи тих героїв твору, надаючи йому не тільки виразності, такі іншомовні елементи одночасно є компонентом мовної картини твору й складником його поетики. Не менш важливим є і їхній регулятивний потенціал. Польські запозичення на тлі своєї контрастності орієнтують адресата в художньому просторі, допомагають йому встановити локально-хронологічну прив'язку денотата до певної точки просторово-часового континууму. Полікодовість полонізмів, а також різні додаткові авторські регулятивні прийоми – особливого позиціонування, повтору, мовної гри – допомагають письменникові наголосити на важливій експліцитній інформації, виявити імпліцитну, створити такі важливі стилістичні колорити, як іронічний і сатиричний.

Перспективи використання результатів дослідження. Вивчення впливу слова автора на читача є перспективним напрямом дослідження. Із цього погляду спостереження за функціонуванням полонізмів у художніх текстах української літератури сприятимуть розробленню категорії регулятивності, зокрема систематизації її регулятивних одиниць та технік одного з її регулятивного прийому – контрасту. Дослідження запозичень з польської мови в художньому тексті конкретного автора є також перспективним з погляду вивчення специфіки його поетики, питання вживання індивідуально-авторських полонізмів та визначення тих лінгвістичних засобів, за допомогою яких виражається емоційний зміст тексту.

Список використаних джерел та літератури

1. Баландіна Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті. Київ : АСМІ, 2002. 332 с.
2. Болотнікова А. П. Граматичні індикатори вираження категорії ввічливості в українській мові : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Полтава–Запоріжжя. 2018. 257 с.
3. Грицак Є. Українська літературна мова в Галичині в половині XIX сторіччя // Грицак Є. Вибрані українознавчі праці. Перемишль : Перемишльський відділ ОУП, 2002. С. 31–71.
4. Дем'яненко Н. Б. Польські запозичення у поетичних творах Лесі Українки. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2012. Вип. 17. С. 28–38.
5. Ліпкевич І. Полонізми у творах Івана Франка. *Вісник Запорізького державного університету : Філологічні науки*. 2001. № 1. С. 55–58.
6. Ліпкевич І. Функціонування полонізмів у прозових творах Ю. Федьковича. *Науково-практична конференція «Сучасні питання слов'янської філології та культури»* (8 квітня 2005 р.). Режим доступу: <http://odrodzenie.org.ua/pagec9f0.html?8> (дата звернення: 20.01.2023).
7. Піддубна В. В. Полонізми в українській лексикографії 20–40-х рр. XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Харків, 2009. 18 с.
8. Підкуймуха Л. М. Лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови (на матеріалі художніх текстів львівських письменників першої пол. XX ст.) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 336 с.
9. Пулатова Л. Й. Полонізми у мовно-поетичній картині світу Володимира Лиса (на матеріалі роману «Століття Якова»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. № 48. С. 229–231.
10. Halaour S., Shramko R., Pedchenko S. Positional emphasis in the modern literary text. *Ad Alta*. 2021. Vol. 11, issue 11. P. 287–291.

References (translated & transliterated)

1. Balandina, N. F. (2002). Funktsii i znachennia cheskykh prahmatychnykh klishe v komunikatyvnomu konteksti [Functions and meaning of Czech pragmatic cliches in the communicative context]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Bolotnikova, A. P. (2018). Hramatychni indykatory vyrazhennia katehorii vvichlyvosti v ukrainskii movi [Grammatical indicators of the expression of the category of politeness in the Ukrainian language]. Candidate's thesis. Poltava–Zaporizhzhia [in Ukrainian].
3. Hrytsak, Ye. (2002). Ukrainska literaturna mova v Halychyni v II polovyni XIX storichchia [The Ukrainian literary language in Halychyna in the second half of the 19th century]. Hrytsak, Ye. *Vybriani ukrainoznavchi pratsi – Selected works of Ukrainian studies*. Peremysl: Peremysl'skyi viddil OUP, pp. 31–71 [in Ukrainian].

4. Demianenko, N. (2012). *Polski zapozychennia u poetychnykh tvorakh Lesi Ukrainky* [Polish loanwords in Lesya Ukrainka's poetic works]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur – Comparative studies of Slavic languages and literatures*, issue 17, pp. 28–38 [in Ukrainian].
5. Lipkevych, I. (2001). *Polonizmy u tvorakh Ivana Franka* [Polonisms in the works of Ivan Franko]. *Visnyk Zaporizkoho derzhavnoho universytetu: Filolohichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhya State University: Philological sciences*, issue 1, pp. 55–58 [in Ukrainian].
6. Lipkevych, I. (2005). *Funktsionuvannia polonizmiv u prozovykh tvorakh Yu. Fedkovycha* [Functioning of polonisms in the prose works of Yu. Fedkovich]. *Naukovo-praktychna konferentsiia "Suchasni pytannia slovianskoi filolohii ta kultury" – Proceedings of the Scientific and Practical Conference "Modern issues of Slavic philology and culture"*. Retrieved from <http://odrozdzenie.org.ua/pagec9f0.html?8> [in Ukrainian].
7. Piddubna, V. (2009). *Polonizmy v ukraïnskii leksykohrafiï 20–40-kh rr. XX st.* [Polonisms in Ukrainian lexicography of the 20-40 of the 20th century]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Pidkuimukha, L. M. (2018). *Leksychnyi sklad zakhidnoukraïnskoho varianta literaturnoi movy (na materialakh khudozhnikh tekstiv lvivskykh pysmennykiv pershoi pol. XX st.)* [The lexical composition of the Western Ukrainian variant of the literary language (based on the literary texts of Lviv writers of the first half of the 20th century)]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
9. Pulatova, L. (2014). *Polonizmy u movno-poetychnii kartyni svitu Volodymyra Lysa (na materialakh romanu «Stolittia Yakova»)* [Polonisms in the linguistic and poetic picture of the world by Volodymyr Lys (based on the material of the novel «The Century of Yakov»)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Filolohichna" – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*. Philological series, issue 48, pp. 229–231 [in Ukrainian].
10. Halaur, S., Shramko, R., & Pedchenko, S. (2021). Positional emphasis in the modern literary text. *Ad Alta*. Vol. 11, issue 11, pp. 287–291 [in English].

Статтю отримано 26.01.2023 року.

Прийнято до друку 02.03.2023 року.